

Yılmaz Onay ile Söyleşi

Söyleşi: Sema Merve İş

(Bu söyleşi, 2007 yılı Temmuz ayında "Puntila Ağa ile Uşağı Matti" oyununun ve oyun üzerine Brecht'in prodüksiyon notlarının yer aldığı "Tiyatro Çalışması" kitabının çevirmeni Yılmaz Onay'la oyunun yazıldığı dönem koşulları ve dramaturjik yapısı üzerine yapılmıştır.)

Sema Merve İş: Puntila Ağa ile Uşağı Matti'ye baktığımızda oyunun burjuva ve proletarya çatışması üzerinden gittiğini görüyoruz, oyunda orta sınıfın var oluşu hakkında ne söyleyebilirsiniz ve orta sınıfı nasıl işleyebiliriz?

Yılmaz Onay: Oyunda orta sınıfı işlemek için öncelikle günümüzdeki orta sınıf tarifine bakmak lazım. Küçük mülk sahibi olan ya da hiç mülk sahibi olmayıp işçi çalıştırmayan, ama kendisi de işçi olmayan kesime orta sınıf deniyor. Ancak beyaz yakalı işçileri de orta sınıfa dahil eden görüşler var, oysa hence onlar da emekçi sınıfa dahildirler. Dahası, ben emeği ile geçinen herkesi işçi ve emekçi sınıf ve kesimler içinde görüyorum. Öte yandan, şu da bir gerçek ki, günümüzde emekçiler ve orta sınıf bir nevi iç içe geçmiştir. Oyuna baktığımızda Yargıç, Avukat ve Ataşe orta sınıftır ancak Ataşe bürokrasiyi kullanarak sınıf atlamaya çalışmaktadır, hizmetkarlar ve ırgatlar proleter değillerse de emekçi sınıftandırlar. Matti ise bilinçli bir proleter değil paçasını kurtarmaya çalışan bir emekçi gibi görünse de, öbür yanda Surkkala ile ilişkisinde ve bütünüyle kimi çok tutarlı tavırlarıyla oldukça bilinçli bir emekçi, hatta işçidir. Surkkala ise proleter temsilcisidir. Puntila ise burjuvalaşma yolundaki bir toprak ağasıdır. Puntila'nın ikilemi şu ikisinin

arasındadır: Acımasız sömürü ve paylaşımcı sömürü. Brecht oyunu bu ikisinin bir arada mümkün olamayacağını gösteriyor. Bu oyunda orta sınıftaki tavrı şaşkınlığı görüyoruz. Muhalefet, emekçilerde gösterilmiş. Oyun "halk oyunu" temelinde olduğu için sınıfsal çizgiler biraz iç içe geçmiş. [Sunuşta sözünü ettiğiniz "Tiyatro Çalışması" kitabının başlarında bulunan (1. Baskı, S. 14-18) Brecht'in "Halk Oyunu Üstüne" yazısının mutlaka okunmasını dilerim, çünkü benim vereceğim yanıtların fazlası o yazıda mevcut.] Mesela hizmetçilerde aşıktan bir örgütlü mücadele değil, üstü kapalı bir mücadele vardır. Oyunda Brecht hizmetçilerin bir üstü sayılabilecek memur takımını Puntila'dan yana koyuyor. Başka bir boyuttan bakarsak Hitler faşizmini en vahşice destekleyen de Alman orta sınıfı olmamış mıdır? Orta sınıf, oyunda Puntila'nın emekçilere yakın görüldüğü yerlerde ona konumunu hatırlatır. Puntila'yı oyunun döneminden alıp bugüne getirirsek Müslüman burjuvaziye benzetilebilir. Sadaka vererek açları doyurma gibi feodal bir gelenek Müslümanlıkta vardır. Müslümanlığın dinci hareketinin büyük sermaye haline gelmesi bir vahşi sömürü çeşididir ve faşizme hazır bir zemindir. Puntila'nın feodal yapısı da İslami sermayeye benzetilebilir. Yargıç, avukat, rahip ekonomik olarak orta sınıf ve Puntila'nın burjuvaziye benzeme yönünü destekleyen figürler, "insani" yanını yok etmeye çalışmaktadırlar. Puntila'nın feodal ağalık ortamıyla burjuva büyük sermaye toplumu arasındaki ikilemi işlenmektedir. Puntila burjuva da olmak istiyor ama toprağa bağlı kalan ve insana bağlı görünen yanlarının burjuva sisteminde bir değeri yok. Yargıç, avukat ve rahibin devleti simgelediğini düşünürsek bunlar toprağa bağlı Puntila'yla birleşip emekçiye karşı durmaktadırlar. İşte oyunda orta sınıfın işlendiği nokta ve eleştirisi bu noktada ortaya çıkıyor. Bu nedenle orta sınıfın işlenmesi onların ayımsızlığı, Puntila'yı kışkırtmaları üzerinden olabilir.

Oyunun yazıldığı döneme yani Almanya koşullarına baktığımızda işçi sınıfının bilinçliliğinden söz etmek mümkün. Sizce bunu günümüz koşullarında nasıl ele almak gerekir?

Günümüzde işçi sınıfının bilinçliliğinden söz etmek ne kadar mümkün bilemiyorum. Surkkala, çocuklarını Puntila'nın yanına getiriyor ve işten

kovulmasını "onlar da yaşasınlar görsünler" diyor. Sosyalist bilinçli bir işçi günümüzde Surkkala kadar azınlıktadır. Şu an elit kesimden muhalifler de bir şeylere sahip çıkıyor. Bence bu Türkiye'ye mahsus bir durum da değil. ABD'den AB'ye, dünya durumunun Türkiye'ye baskısı bir yandan, dinciliğin baskısı öbür yandan, işçi sınıfının sınıf bilincini çomaklıyorlar. Aslında oyunda da günümüz konjonktüründen baktığımızda reel yaşantı içindeki çelişkileri görmek mümkün. Mesela Matti bilinçli bir işçi midir? Puntila'nın yanından ayrılınca yeni bir ağanın yanına mı gidecektir? Matti'nin ne yapip ne edeceğinin kararını seyirciye bırakmak gerekiyor. Oyun boyunca zaten o hazırlanıyor. Mesela Matti'nin müşkül kaldığı durumlar var. Bu durumlarda kullandığı, (birkaç sahne hariç) proleter zekası değil, çoğu kez pasif halk zekasıdır (tıpkı *Schweyk*'ta gördüğümüz gibi). Bu yüzden seyirci oyunu "evet böyle giderse proleter devrimi olacak" diye izlemeyecektir kuşkusuz.

Oyunda Puntila'nın çift karakterli olmasının nedeninin içki olmasını; yani sarhoş olunca sarhoş biri gibi değil de daha ziyade yeni bir karakter olmasını nasıl yorumluyorsunuz?

Puntila bir mesel (parabel) figürü değildir. Aynı iki figürün taban tabana zıt davranışı için içki gibi bir nedeni kullanmış Brecht. İçki içmeden de bu çelişkiyi yaşayan insanlar var. Mesela kocası ırgat olan üst sınıf bir kadın bu çelişkiyi yaşayabilir. Puntila da aynı şekilde eğer ırgat kesiminden biriyle evlenmiş olsaydı (ki oyuna göre bu hiç de olmaz değildir) içkiye gerek kalmadan bu çelişkiyi yaşardı. İçkiyi burada toprak aşkı gibi düşünebiliriz. Puntila içkiyi kasten ve isteyerek içer çünkü içki içerek bir yanlısına yaşamayı tercih eder. Başka bir deyişle içkiye sığınarak Puntilalığın sarhoşken görünümünde yok eder. Yani bu ikilemiyle feodal yapının sürdürülemediğini ispatlamış olur. Çünkü dikkat edilirse Brecht, Puntila'nın şirin görünen içkili durumlarında da alttan alta patron "üstünlüğü"nü hiç kaybetmediğini, küçük ayrıntılarla işlemiş. Oysa ayık halinde "şirin" halinin izi bile kalmıyor.

Matti'nin oyundaki çatışmasını sadece sınıf üzerinden işlemektense bunu etnik kimlik üzerinden de yapılabileceği konusunda ne

düşünüyorsunuz?

Matti'ye etnik kimlik katmak Matti tiplemesini çok müşkül duruma sokar. Kaypak gözükebilir yahut kaypaklığı seyirci tarafından etnik kimliğine yorulabilir. Oyunda belli çelişkiler var ancak bunlar etnik kimlik üzerinden bakılabilecek gibi hiç değil, dolayısıyla bence oyun bu şekilde işlenebilecek bir oyun değil. "Bunu da koyalım oyuna renk gelsin" gibi hareket etmemek lazım. Eğer yok ben bu tiplmeyi etnik kökeniyle işleyeceğim oyunda değişiklikler yapacağım diyorsanız o başka. Aklıma gelen Emma var. O odakta Emma mesela Fin çingenesi yapılabilir. Buna müsait bir tipleme aslında.

Oyunda kadınların dönüş yolunda hikayelerini anlattıkları sekizinci sahnenin Brecht'in dramaturji notlarında yalnız oynanması gerektiği yazıyor. Bu sahnenin oyundaki yeri ve nasıl yorumlanabileceği hakkında fikriniz nedir?

Kadınların Puntila'nın çiftliğinden kovulup dönüş yolunda birbirlerine hikaye anlattıkları sahne çok önemli bir yerde duruyor oyunda. Bir yandan da zor bir sahne ve sıkıcı olma tehlikesi taşımakta. Öncelikle bu kadınların Puntila'nın çiftliğine gitmelerine büyük anlamlar yüklemem gerek, onlar oraya masumca çöplene gitmişlerdir. Bunu bile bulamayan kadınların, hikayelerini anlatırken bir ayma yaşamış olmaları, yani Puntila'ya hiç ödün vermemek gerektiğini fark etmeleri, oyunun bütünü için çok önemli. Çünkü bu kadınların Puntila'ya karşı durmaları faşizme karşı durmak gibi bir şey. Hikayelerin özünde de bu var dikkat edilirse, dolayısıyla çok uzun bulunması halinde can noktalarını alıp kısaltmaya gitmek mümkün, yeniden doğaçlamayı önermiyorum çünkü sahnede söylenmesi gereken her şey bir zincir halinde veriliyor yani riskli olabilir o zinciri kırmak. Hikayeleri aheste aheste anlatmak tercih edilmektense bu kadınların beş dakika sonraki trenlerine yetişmesi gerekiyor gibi anlatmaları ve sahneyi enerjik tutmaları gerekir. Bu kadınlar sabahın köründe iş başı yapacaklardır, bir yandan bu hikayeleri heyecanla anlatırlar ve bir yandan gitmeleri gerekir. Yani "bir de bu hikaye vardı hadi ben de anlatayım" gibi bir "gevşeme" yorumundan kaçınmak lazım. Tam tersine bu sahne, oyunun belki de doruğudur, denilebilir.

Oyundaki şarkıları nasıl yorumlayacağımız üzerine yaptığımız çalışmalarda oyuncunun şarkı söylerken tiplmeden çıkıp anlatıcı olarak şarkıyı söylemesi gibi bir şey deniyoruz. Şarkı kullanımına dair öneriniz nedir?

Şarkı kullanımında şarkıyı anlatıcıya söyletmek çok gerekli gibi gelmedi. Çünkü oyunda şarkı geçişlerini Puntila Çiftliği hizmetçilerinin söylemesi zaten yabancılaştırıcı bir öge, o tipin zorla anlatıcıya dönüşüp de şarkı söylemesi o yüzden gereksiz. Esasen şarkı sözleri de doğrudan yorum şarkısı sözleri değil. Bir de şarkı söyleyenlerin Puntila'yla kurduğu ilişki var. Anlatıcının şarkı söylerken Puntila'yla ilişki kurması pek mümkün değil, bu yüzden şarkı esnasında sahnede tiplmeye ihtiyaç var. Ama oyunda müziğin fonksiyonu çok artınlacaksa belki örneğin daha en baştan anlatıcının sunuşu müziklenebilir. O zaman oyunun devamında geçiş şarkılarını da anlatıcı söyleyebilir.

Sizin izlediğiniz Puntila Ağa ile Uşağı Matti yorumlarından yola çıkarak eklemek istedikleriniz veya tavsiyeleriniz var mı?

Üstüne fazla bir şey koymaksızın kendi başına yetebilen bir oyun. Oyunu bir o tarafa bir bu tarafa çekiştirmeye pek gerek yok, ortaya çıktıkça üzerine bir şeyler eklemek lazım. Çok fazla yabancılaştırma koymaya çalışılmamalı, çünkü oyunun kendisinde başlı başına bir yabancılaştırma var. Oyunun tatlı bir güldürüsü var onu kaybetmemek gerekiyor.